

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 304/325

XVII. Yüzyılın Sonları ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu'da Mevcut
Vakıf Külliyesi

&

The First Half of the Century XVII. With The End of The Century XIX. The
Existing Foundation Complexes in Kastamonu

Mustafa EĞİLMEZ

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

megilmez@kastamonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-1135-2928

Özcan OĞUR

Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi Bölümü

ozcanogur@hakkari.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-3022-8076

Hasret TUTUŞ

Öğr. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi MYO

hasrettutus@artvin.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-2438-6230

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 29.07.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 17.12.2020

Yayın Tarihi / Published : 22.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 304-325

Atf/Cite as: Eğilmez, M, Oğur, Ö, Tutuş, H . (2020). XVII. Yüzyılın Sonları ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu'da Mevcut Vakıf Külliyyeleri. Econder International Academic Journal, Econder, 10-32. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/econder/issue/57015/775643>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

XVII. Yüzyılın Sonları İle XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu'da Mevcut Vakıf Külliyyeleri

Öz

Bu çalışma, Türk kültür tarihinin önemli kültür merkezlerinden Kastamonu Şehrinin XVIII. ve XIX. Yüzyılın ilk yarısındaki yapısını, gelişimini ve vakıf kurumlarını konu edinmektedir. Bu amaçla söz konusu dönemde Kastamonu şehrinin dini eğitim kurumları, ibadet mekânları, hayır kurumları ve çarşı merkezini oluşturan ticari yapılar, Osmanlı arşiv belgelerinden Hurufat Defterleri esas alınarak incelenmiştir. Bilindiği gibi Hurufat Defterleri XVIII. ve XIX. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı bürokrasisi düzeninde önemli bir yer tutan kazaları kapsadığından, bu çalışmanın kapsamı da bu dönemle sınırlanmıştır. Nitekim Hurufat defterleri kaza merkezli tutuldukları için, Osmanlı tarihinin yaklaşık 150 yıllık merkez-taşra ilişkilerini irdelenmesi açısından da kayda değer bilgiler sunmaktadır. Bu çalışma ile söz konusu dönem itibarıyla Kastamonu şehir organizasyonu, vakıf kurumları ve bu kurumların şehir hayatındaki fonksiyonları hakkında önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, XVIII. yüzyıl, Hurufat Defterleri, Vakıflar, Osmanlı Vakıf Kurumları.

The First Half of the Century XVII. With The End of The Century XIX. The Existing Foundation Complexes in Kastamonu

Abstract

This study focuses on Kastamonu City in XVIII and the first half of the XIX centuries as one of the important cultural centers in the Turkish cultural history, with its structure, development and its foundation institutions. For this purpose, in that period, religious education institutions, places of worship, charities and commercial buildings that constitute the bazaar center of Kastamonu city are elaborated on the basis of Hurufat Notebooks from the Ottoman archive documents. As it is known, since Hurufat Notebooks having an important place in the Ottoman bureaucracy in XVIII and the first half of the XIX centuries consist of small administrative units; the scope of this study was limited to this period. As a matter of fact, since Hurufat notebooks are kept on the basis of the small administrative units, they also provide remarkable information in terms of examining the center-rural relations of the Ottoman history for about 150 years. This study aims to reveal some important results about Kastamonu city with its organization, foundation institutions and the functions of these institutions in the city life.

Keywords: Kastamonu, XVIII Centuries, Hurufat Notebooks, Foundation, Institutions in the Ottoman.

Giriş

Ülkemiz üniversitelerinde yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarına bakıldığında, özellikle sosyal bilimler alanında, şehir tarihi çalışmalarının belirli bir yekûn oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'deki tarih algısının siyasi tarihten yerel tarihe kaydığını gösteren bir gösterge olarak bu çalışmaların hız kazanması, çok önemli olan arşiv malzemelerin kıymetini daha da arttırmıştır. Bilindiği gibi şehir tarihlerinde esas olan, şehrin geçmişini bir bütün olarak ortaya koymaktır. Ancak şehir tarihinin sosyo-kültürel özelliklerinin ve şehir organizasyonunun aydınlatılmasında çok önemli bir işlev gören müesseselerin müruru zamanla yıkılması, ya da yıktırılmış olması, şehrin tarihi geçmişinin aydınlatılmasında büyük dezavantaj oluşturmaktadır. Eğer söz konusu şehirle ilgili arşiv belgeleri ve tarihi vesika niteliğindeki basılı kaynaklar da yoksa şehrin geçmişinin aydınlatılması imkânsız hale gelmektedir. Dolayısıyla şehir geçmişinin birer tarihi vesikası hükmünde olan tarihi yapılar ve bu yapıları destekleyen arşiv belgeleri, şehir tarihçiliğinin vazgeçilmez iki ana kaynağı hükmündedir. Elbette ki şehir tarihi araştırmalarında arkeolojik veriler hayati önemdedir. Ancak burada özellikle üzerinde durulmak istenen Osmanlı dönemi şehir tarihçiliğidir. Osmanlı dönemi şehirlerin organizasyonunu anlamamızı kolaylaştıran belgelerin başında Şer'îye Sicilleri ve Vakıf Tahrirleri ile birlikte Hurufat Defterleri gelmektedir. Vakıf eserlerin isimlerini, türlerini, yapıldıkları tarih, banileri, çalışanları hakkında önemli bilgiler verdiği için Hurufat Defterleri şehir tarihinin vazgeçilmez kaynakları arasındadır. Osmanlı Eyalet sistemi içerisinde belli aralıklarla yapılan arazi ve vakıf tahrirleri vasıtasıyla dönemin arazi yapısı, vakıf kurumları ve bu kurumların fonksiyonları hakkında detaylı bilgilere ulaşmak mümkün olabilmektedir. Bu noktada kaza merkezlerindeki vakıf tahrirlerinin tamamlayıcısı durumunda olan Hurufat Defterleri, Osmanlı şehirciliği açısından çok önemli bir kaynak grubunu durumundadır.

Hurufat Defterleri genellikle 1690 ile 1840 yılları arasında ve kaza merkezleri esas alınarak tutulan defterlerdir. "elif" harfiyle başlamak suretiyle, kaza isimleri, Arap harf sırasına uygun bir şekilde tutulmuştur. Kaza merkezinde bulunan vakıf müesseselerine yapılan her türlü tayin ve tevcihât işlemleri bu defterlere kaydedilmiştir. Bu tayin ve tevcihât kayıtlarında kimin hangi

müesseseye ne kadar yevmiye ile ve ne kadar süre göreve atandığını tesbit etmek mümkündür. Bunun yanında atanan memurların konum ve hiyerarşisi, bir müessesede kaç farklı statüde memurun olduğu, memurların yevmiyeleri ve müessesenin diğer giderlerinin tesbiti, bu giderlerin karşılanması için müesseseye gelir getiren vakıflar ve bu vakıfların mütevellileri gibi pek çok konuda detaylı bilgilere ulaşılmaktadır. Söz konusu bu bilgiler vasıtasıyla yüz elli yıllık Osmanlı şehir tarihinin ortaya konulması mümkün olabilmektedir.

Osmanlı dönemi şehir tarihçiliği, önceki dönemlere nispeten çok daha zengin arşiv malzemelerine sahip ve günümüze kadar gelen sağlam yapılar bıraktığından daha aydınlatıcı olmaktadır. Ayrıca mimarı yapılar arşiv malzemeleri ile desteklendiğinde çok daha verimli sonuçlar alınabilmektedir. Nitekim diğer birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Kastamonu'da da gerek Beylikler gerek Selçuklular ve gerekse Osmanlılar zamanında yapılan eserlerde hâkim unsur İslâmî kurumlar olmuştur. Bunlar arasında cami ve mescitler ağırlıkta olsalar da tekke, zaviye, türbe, çeşme, han, hamam gibi sosyal hayatı idame ettiren yapılar da önemli sayıda yer tutmaktadır. Özellikle İslâmiyet'in doğuşu ile birlikte, İslâm dini ve hakikatlerinin öğretildiği, yaşandığı ve yayıldığı tekke, zaviye ve türbeler, şehirlerin sosyal hayatına tesir ettikleri gibi, fiziksel yapısını da önemli ölçüde etkilemişlerdir. Örneğin, Kastamonu şehrinde bulunan İsmail Bey Cami, İsmail Bey Türbesi, İmareti, Cami Kütüphanesi, Hamamı ve tüm bu yapı kompleksinin finansmanını sağlayan İsmail Bey Vakfı, buldukları yerin demografik ve fiziksel yapısının merkezi haline gelmiştir. Dolayısıyla buldukları mahalleye kendi ismini verecek kadar önemli bir teşekkül haline gelmiştir. Benzer bir durumu ortalama herhangi bir Anadolu şehrinde de görmek mümkündür.

1. Kastamonu Hurufat Defterleri

Bilindiği Hurufat Defterleri, vakıf müesseselerine yapılan atamaların bürokratik kurallar çerçevesinde ve merkezden yapıldığını gösteren defterlerdir. Bu defterler T.C. Başbakanlık, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Osmanlı devlet teşkilatında idari bir birim olan kazaların alfabetik sırasına göre tutulan Hurufat Defterlerinin başlangıç tarihi konusunda net bir tarih verilememektedir. Ancak genel kanaat defterlerin XVII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın ortalarında tutulduğudur. Tuncer Baykara, defterlerin 1691 ila 1839 yılları arasında kazaskerlik dairesinde

XVII. Yüzyılın Sonları İle XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu'da Mevcut Vakıf Külliyesi
(The First Half of the Century XVII. With The End of The Century XIX. The Existing Foundation
Complexes in Kastamonu)

tutulduğunu belirtmektedir(Oğur, 2018, s. 8). Ancak Kastamonu'ya ait tespit ettiğimiz 26 adet Hurufat Defteri'nin en eski tarihli olanı R. Evvel 1102/ Aralık 1690(VGMA, HD, 1153, s.6); en yakın tarihli olanı ise C. Sani 1256 / Temmuz 1840'tır(VGMA, HD, 557, s.95). Harf sırasına göre tutulan bu defterler bütün kaza vakıflarının yanı sıra kazaya bağlı nahiye ve köylerin vakıfları da belli bir sıra takip edilerek verilmiştir. Vakıf işlemleri, ilgili kaza adının altına, işlem tarihine göre yazılmıştır. Örneğin, defterler Arap alfabesine göre "elif" harfiyle başlayıp; "be", "te", "se" şeklinde devam etmektedir. İçerdiği bilgilere göre ve Arap alfabesine göre, alfabetik sıra ile tasnif edilen bu defterler "hurufat defterleri koleksiyonunu" oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda Kastamonu şehrine ait tespit edilen hurufat defterlerinin sayısı, defter seri numaraları, varak sayıları ve kayıt tarihleri verilmiştir(Eğilmez-Oğur, 2020, s. 39.).

Tablo 1: Kastamonu Hurufat Defterleri(1690-1840)

Sıra Nu	Defter Seri Nu	Sayfa (Varak) Sayısı	Kayıt Sayısı	Kayıt Tarihi (Başlangıç-Bitiş)
1	551	8	147	1203-1209
2	552	7	226	1210-1214
3	553	6	205	1214-1221
4	554	4	97	1222-1225
5	555	8	306	1226-1237
6	556	5	166	1238-1238
7	557	3	83	1245-1256
8	1091	3	118	1138-1138
9	1106	20	828	1168-1168
10	1107	13	806	1115-1136
11	1108	10	443	1175-1175
12	1109	14	651	1143-1154
13	1111	10	358	1189-1198
14	1112	11	534	1155-1168
15	1113	4	110	1199-1203
16	1114	3	74	1184-1186
17	1115	4	107	1186-1188
18	1119	2	41	1135-1135
19	1125	4	121	1186-1184
20	1128	3	91	1139-1139
21	1139	3	96	1140-1142
22	1140	3	124	1109-1110

23	1142	5	199	1204-1213
24	1153	5	172	1102-1114
25	1216	5	209	1188-1194
26	5525	1	25	1215-1215
26	26	164	6337	

Tablodan anlaşıldığı üzere, 26 defterden oluşan Kastamonu merkez kazası Hurufat defterlerindeki toplam kayıt sayısı 6337'dir. Varak sayısı en az olan 5525 numaralı defterdeki kayıt sayısı 25'tir. 828 kayıt ve 20 varak sayısı ile en hacimli defter ise 1106 numaralı Kastamonu Hurufat Defteridir. Genel olarak defter numaraları ile kayıt tarihleri arasında bir uyum görülmektedir. Örneğin "55" numaralı defterlerin tarihleri genellikle "1200"lü yıllara tekabül ederken; "11" numaralı defterlerin tarihleri ise genellikle "1100"lü yıllara tekabül etmektedir. Defterler kayıt tarihi bazında sıralandığında, bir ikisi dışında, genellikle tarihler arasında bir tutarlılık görülmektedir.

2. Kastamonu Şehir Merkezindeki Vakıf Külliye

Burada özellikle Kastamonu Hurufat Defterlerinde geçen ve Kastamonu şehir merkezinde önemli bir yer tutan vakıf yapılarından bahsedilecektir. Bilindiği gibi sözlükte "durmak, durdurmak, alıkoymak" anlamlarına gelen "vakıf" kelimesi terim olarak "bir malın sahibi tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gaye için ebediyen tahsis" şeklinde özetlenen ve hukukî bir işlemle kurulan hayır müesseselerini ifade eder (Günay, 2012, s. 475). Ömer Hilmi Bey, Ahkamî'l-Evkaf isimli eserinde vakıf; menfaati ibadullaha ait olmak üzere bir aynî, Cenabı Hakk'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten alıkoymak şeklinde tanımlamaktadır (Hilmi, 1977, s. 13). Yani bir malın herhangi bir alışveriş malzemesi konusu olmadan, Allah rızası için insanların faydasına sunmaktır. Burada özellikle Vakıf kuran kişinin, dünyevi bir kazanç beklemekten ziyade, uhrevî bir kazanç umduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Allah rızasını kazanmanın bir yolunun da insanların rızasını kazanmaktan geçtiği dini bir emirdir. Dolayısıyla vakıf yapanların en önemli amaçlarının bir tanesi de hayır kazanma amacı olduğu açıktır. Bu yönüyle vakıf yapmak; sadaka vermekle eşdeğer tutulmaktadır (Oğur, 2018, s.453). Bu inancın bir tezahürü olarak, İslâm'la şereflenen ve onun emir ve yasaklarını sosyal hayatın tüm alanlarında egemen kılmaya çalışan milletler, çağlarının çok ötesinde büyük imar ve inkişaf devrelerini yaşamışlardır. Bunun en kuvvetli göstergesi söz konusu milletlerin İslam dini öncesi ve sonrası medeni

hayatları ve tekâmül seviyelerini tetkik etmek suretiyle ulaşılan sonuçlardır. Dolayısıyla İslam tarihinin önemli bir halkasını oluşturan Osmanlı Devleti ve şehir tarihini bu perspektifle incelenmesi daha gerçekçi sonuçlar verecektir. Nitekim arşiv belgeleri göstermektedir ki her bir Osmanlı şehri aynı zamanda bir vakıf şehridir. Vakıf müesseseleri incelendiğinde, genellikle Cami, Mescid, Medrese, Tekke, Zaviye, gibi İslâm müesseselerinden oluştuğu görülmektedir. Nitekim Osmanlı devletinin önemli kaza merkezlerinden biri olan Kastamonu'da, 1690 ila 1840 yılları arasında 160'ten fazla vakıf müessesesi tespit edilmiştir(Eğilmez-Oğur, 2020; Maden, 2012, s.151-152). Bu çalışmada, Kastamonu şehir merkezinde yer alan ve farklı amaçlar doğrultusunda inşa edilen birden fazla müessesenin bir arada olduğu vakıf yapılarından bahsedilecektir.

2.1. İsmail Bey Külliyesi

Candaroğulları Beyliği'nin Kastamonu'daki en büyük eseridir. Külliyenin bânisi ve Candarogulları Beyliği'nin son emîri Kemâleddin İsmail Bey, Kastamonu'da hüküm sürdüğü 1443-1461 yıllarında yaptırmıştır. Hurufat defterlerinde bu yapı kompleksi hakkında iki yüzden fazla kayıt bulunmaktadır. Kayıtlar İsmail Bey'in vakfı, zaviye ve tekkesi, cami, hamamı, imareti, medresesi ve kütüphanesi hakkındadır. Kayyım, Naib, Müezzini, Hafız-ı Kütüb, Tecvidli Kur'an-ı Kerim Öğreticisi, Muarrıf, Ferraş, Cüzhan, İmam, Mütevellî, Türbedar, Devirhan, Bevvap, Tabbah, Duaguy, Müderris, Zibilci, Sala Müezzini, Nakib, Hubbaz, Anbardar, Vekil-i Harç, Vaiz, Müremmim, Evkaf Şahenesi. Nazır, Sermahfil gibi görevliler İsmail Bey'in vakıflarında çalışmaktaydılar.

İsmail Bey külliyesinin ana kısmını cami oluşturmaktadır. Diğer yapılar ise cami etrafındaki yapı kompleksini tamamlayan öğeler olarak görülmektedir. Hurufat kayıtlarında cami ile ilgili kayıtların toplamı yetmiş geçmektedir. Cami ile ilgili en erken tarihli kayıt Hicri 1103/ Miladi 1691 yılına aittir. Kayıt, Cüzhan olan Hafız İbrahim'in ölmesi üzerine, yerine yeni atamanın yapılması hakkındadır(VGMA, HD. No: 1153, s.6). Kastamonu Hurufat defterlerinde camiye yapılan atamalara ilişkin son kayıt ise Hicri 1223 / Miladi 1809 tarihlidir. Kayıt, yevmi bir akçe ve senevi bir müd hınta vazife ile cuma günleri Sala Müezzini olan İsmail bin Mehmet'in beratı hakkındadır. Sala

Müezzinliği beratını kaybeden İsmail bin Mehmet'e muhasebe kaydına binaen yeni berat tevcihi yapılmıştır(VGMA, HD. No: 553, s. 67). Ayrıca İsmail Bey'in bir kütüphane dahi inşa ettiği bilinmektedir. Ancak kayıtlarda bu kütüphanenin müstakil bir bina şeklinde değil de camisinin içinde olduğu anlaşılmaktadır(VGMA, HD. No: 555, s.101). Hicri 1174 /Miladi 1760'da Hafız-ı Kütüb olan kişiler 6 akçe ve yıllık 3 müd hınta yevmiye verilmiştir(VGMA, HD. No: 1216, s.47). Haftada bir gün camide Kur'an-ı Kerim dersleri verilmiştir. Dersi veren müderrisler yevmiye 4 akçe almaktaydılar(VGMA, HD. No: 555, s.102). İsmail Bey Camii'ne yapılan diğer atamalar; Nakip, Kayyım, Muarrif, Kur'an Tecvidi öğretmek için Ulema, Müderris, Müezzin ve Hafız-ı Kütüb'tür.

İsmail Bey Medresesi; İsmail Bey bu medreseyi büyük âlim Niksarlı Muhyiddin için yaptırmıştır. Matematikçi, mütefekkir, tabip ve şair olan Niksarlı, bu medresede uzun süre hizmet etmiştir. 1720 bir ara askerlerin barınması için kullanılan medresenin 1720, 1767 ve 1888'de onarım gördüğü anlaşılmaktadır(Döşemetaş, 2019, s.262). Medreseye ilişkin kayıtlar Hicri 1123-1174 / Miladi 1711-1760 yıllarına aittir. Kayıtlar genellikle İsmail Bey Medresesi vakfına gelir getiren akarlar ve mutasarrıf atamaları ile ilgilidir. Medresede görev yapan müderrislere yevmiye olarak altı akçe verilmiştir. Hicri 1175 /Miladi 1761' de medresede Duaguy olan müderris Abdullah'ın ölmesi üzerine el-Hac İbrahim Duaguy olarak atanmıştır(VGMA, HD. No: 1108, s.30). Diğer kayıtlar medreseye atanan Bevvap ve medrese vakfına atanan Mutasarrıf ve Muremmim hakkındadır. Yapı kompleksinin diğer önemli bir parçası ise caminin kuzeybatısında yer alan İsmail Bey Türbesidir. İsmail Bey'in bu türbeyi inşa etmekteki amacının her ne kadar kendi ve ailesinin mezarlarının buraya defnedilmesi olsa da Fâtiş Sultan Mehmed tarafından Filibe'ye gönderilen İsmail Bey'in buraya defnedilmediği ve kitabesinin bu yüzden boş bırakıldığı bilinmektedir. İsmail Bey Türbesinde yevmi bir akçe ve senelik dört müd ğalle ile Sermahfil, ikişer akçeden on adet ecza-i şerif talisi olan Mehmet bin Ali'nin Hicri 1193/Miladi 1780'de vefatı üzerine Hafız Emin Necati bu görevi devralmıştır(VGMA, HD. No: 555, s. 101). Türbeye atanan diğer görevliler Sermahfil, Cüzhan ve Türbedar'dır. İsmail Bey zaviyesine ilişkin Hurufat Defterlerinde fazla bilgi bulunmamaktadır. Zaviyeye ilişkin tek hurufat kaydında, Ali'nin, babasından kendisine intikal eden yevmiye bir akçelik zaviyedarlık cihetini kendi

rızasıyla el-Hac Yahya'ya kasr-ı yed etmesi hakkındadır(VGMA, HD. No: 1112, s. 43).

İsmail Bey imareti; Caminin doğu ve batı yönünde inşa edilen yapılardan oluşmaktadır. İmarethane mutasarrıfına iki akçe, Tabbah'a bir ya da iki akçe, Hubbaz'a iki akçe, Nakib'e bir akçe ve bir müd hınta ile görev tevcihi yapılmıştır. Bu yapı külliye gelir sağlamak amacıyla inşa edilmiştir.

Üç bölümden oluşan hamamın yapılış tarihi 1450'li yıllardır(Çobanoğlu, s.89). Bazı çalışmalarda Saray Hamamının banisi ile ilgili farklı isimler telaffuz edilmektedir(Döşemetaş, 2019, s.221). Hurufat defterlerinde hamamla ilgili on beş civarında kayıt bulunmaktadır. Kale altında İsfendiyar Mahallesi ve Hükümet sokakta inşa edildiği belirtilen hamam, Saray Hamamı olarak ta geçmektedir(VGMA, HD. No: 1215, s. 51). Hamam gelirinden yaklaşık on akçe yevmiye ile cüz okutulmuştur. Hamama ilişkin geçen kayıtlar çoğunlukla Cüzhan'lara yapılan görev tevcihlerinden oluşmaktadır. İsmail Bey hanı ve camisi ile bidayet mahkemesinin yakınında olduğu belirtilen İsmail Bey Karbansaray zebelinin temizlenmesi için bir Farraş görevlendirilmiştir. Ayrıca karbansarayın içinde dört adet çeşme bulunmaktadır. Çeşmelere akan suyun aksamaması ve su hatlarının tamiri ve temizliğinin aksamaması için sıklıkla Farraş ve Ze(n)bili atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 65; VGMA, HD.No: 1108, s. 30; VGMA, HD.No: 1109, s. 56; VGMA, HD.No: 1111, s. 1). İsmail Bey'in hanı, kale altında ve karbansaray yakınında bulunmaktadır. Kayıtlar, Kurşunlu Han'da bulunan mescit dolayısıyla tutulmuştur. Mescide Hicri 1130/ Miladı 1717 ila Hicri 1213/ 1798 tarihleri arasında yevmi ikişer akçe ile İmam, Sala Müezzini, Cüzhan ve Cabi atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1142, s. 150; VGMA, HD. No: 552, s. 76; VGMA, HD. No: 1107, s. 65; VGMA, HD. No: 1109, s. 62).

2.2. Nasrullah Kadı Külliyesi

İl merkezindeki Hepkebirler Mahallesinde aynı adla anılan meydanın ortasında bulunmaktadır. Caminin harim kapısı üzerinde yer alan sülüs yazılı üç satırlık Arapça kitâbesine göre, 912 (1506) yılında Kastamonu ve İstanbul'da müderrislik yapmış, Diyarbakir, Manisa ve Belgrad kadıliklarında bulunmuş olan Kadı Nasrullah (b. Ya'küb) tarafından yaptırılmıştır(Karakaya,

s.424). Nasrullah Kadı ve yapıları hakkında Hurufat Defterlerinde 370 civarında kayıt bulunmaktadır. Kayıtların 340'a yakını cami vakfı ve camiye yapılan görev tevcih kayıtlarından oluşmaktadır. Görev tevcihi; İmam, Hatip, talebe-i ulûme tedrisi için Müderis, Dersiam, Devirhan, Kayyım, Cüzhan, Temcidhan, Vaiz, Nasih, Müezzin, Farraş, Cabi, Nazır, Çerağdar, Mushaf-ı şerif bevvabı ve Salahan olan kişilere yapılmıştır(VGMA, HD. No: 554, s. 40; VGMA, HD. No: 555, s. 90; VGMA, HD. No: 1106, s. 31; VGMA, HD. No: 551, s. 170; VGMA, HD. No: 553, s. 66; VGMA, HD. No: 553, s. 69; VGMA, HD. No: 552, s. 82; VGMA, HD. No: 1106, s. 37).

Nasrullah Kadı Medresesine yapılan atama kayıtları yaklaşık on üç civarındadır. Ataması yapılanlar Müderris ve Bevvap'tır. Hicri 1180 / Miladi 1766'da Nasrullah Kadı Medresesinde yevmi beş akçe ile Bevvab olan kişinin, aynı zamanda medresede talebe olduğu anlaşılmaktadır(VGMA, HD. No: 1108, s. 38). Hicri 1220/Miladi 1805 tarihine kadar yapılan Bevvap atamalarında, Bevvap olan kişilerin aynı zamanda talebe de oldukları görülmektedir(VGMA, HD. No: 552, s. 81). Nasrullah Kadı hamamından elde edilen gelir, Nasrullah Kadı cami, medrese, türbe giderlerinin yanı sıra, Kastamonu'da bulunan farklı vakıf müesseselerinin birtakım giderlerine harcanmıştır.

2.3. Atabey Gazi Külliyesi

Hurufat Defterlerinde Atabey Gazi vakıf yapıları, Kırk Direkli Cami, Medrese, Türbe, Atabey Gazi Bedesteni ve Han'dan oluşmaktadır. Şehre hâkim bir mevkide, keleye sırtını dayamış olan Atabey Gazi Camii, şehrin bilinen en eski camisidir. Kastamonu'da hüküm süren Atabeyler döneminde (Çobanoğulları) yaptırıldığı bilinmekle beraber hangi atabey tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak Muzafferredin Yavlak Arslan'ın 1273'te yaptırmış olduğu tahmin edilmektedir(İbret vd., 2015, s.250). Hurufat Defterlerinde Atabey Gazi vakıf müesseselerine ilişkin 150 civarında kayıt bulunmaktadır. Kayıtlar Hicri 1101 /Miladi 1690- Hicri 1256 / Miladi 1840 yılları arasında çeşitli görevlere yapılan atamalardan oluşmaktadır(VGMA, HD. No: 1153, s. 06; VGMA, HD. No: 557, s. 91). Atamalar Devirhan, Muarrif, Sala müezzini, Cabi, Müremmim, Taarifhan, İmam, Seccadenişin, Vaiz, Hatip, Kayyım, Bevvap, Çerağdar, Ferraş ve Müteveli şeklinde olmuştur. Hicri 1220 /Miladi 1805'te Atabey Gazi Camiinde Yasin-i Şerif ve Süre-i Mülk, Süre-i Nebe tilavet eden ve Şem-i asel için dört dükkânın geliri vakfedilmiştir.

Belirtilen tarihte Atabey Gazi vakfının mütevellisi Seyyid Mehmet Said'dir(VGMA, HD. No: 553, s. 70). Atabey Gazi Medresesine ilişkin 10 civarında kayıt bulunmaktadır. Tek kayıt dışında diğer kayıtlar medresenin içinde bulunan mescide yapılan görev tevcihatları ile ilgilidir. Hicri 1120 /Miladi 1708 tarihli kayıta Medrese Müremimi'nin değişmesi ve yeni Müremimin atanması için tevcihat yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 61). Atabey Gazi türbesine Hicri 1140/ Miladi 1727- Hicri 1227/Miladi 1812 yılları arasında Ferraş, Cüzhan atamaları yapılmıştır. Cüzhanlar bir akçe yevmiye ile atanırken; Ferraşlar yıllık beş müd galle ile atanmışlardır(VGMA, HD. No: 1109, s. 63; VGMA, HD. No: 1106, s. 45). Hicri 1150/ Miladi 1737-Hicri 1223/ Miladi 1808 tarihleri arasında Atabey Gazi Hanı'na on civarında Müremmin ataması yapılmıştır.

2.4. İsfendiyar Bey Külliyesi

XV. yüzyılın başlarında Kastamonu'da hüküm süren İsfendiyar Bey'in yapı kompleksi içerisinde zaviyesi, tekkesi, cami, hamamı, imareti, medresesi ve vakfı yer almaktadır. İsfendiyar Bey yapı kompleksi hakkında 200 civarında hurufat kaydı bulunmaktadır. Hicri 1109/ Miladi 1698- Hicri 1230/ Miladi 1815 yıllarını kapsayan kayıtlardan yaklaşık yüz tanesi İsfendiyar Bey camisine yapılan görev tevcihatını oluştururken, geriye kalanlar ise diğer vakıf kurumlarına yapılan tayin ve tevcih kayıtlarıdır. İsfendiyar Bey vakıf müesseselerinde; İmam, Hatip, Cabi, Kayım, Nazır, Müteveli, Muarrif, Yasinhan, Devirhan, Sala Müezzini, Sermahfil, Anbardar, Keyyal, Ferraş ve Müezzin görev almışlardır. Hatipler yıllık 10 akçe ve 14 müd galle; Yasinhan 2 akçe ve 2 müd hınta, Devirhanlar 1 akçe ve 1 müd hınta, Sala Müezzini 4 akçe, Müarrıflar 2 akçe ve 2 müd hınta, 2 akçe ve 2 müd hınta ile Taarifhan, Keyyal 6 müd hınta, Sermahfil 2 akçe ve 2 müd galle, Cabi 3 akçe ve 8 müd mahsül, yıllık 5 akçe ile Kayım, yıllık 4 akçe ile 4 müd galle ile Müezzinlere yevmiye verilmiştir. Camide görevli imam sayısı ikidir. İmamlar "vazife-i müayyene" ile ve nısf hisse sahibi olarak görev yapmışlardır(VGMA, HD. No: 556, s. 46).

2.5. Hoca Muslihiddin Külliyesi

Hoca Muslihiddin'in XVI. Yüzyılda yaşadığı ve vakıf eserlerini bu dönemde inşa ettiği bilinmektedir. Çalışmalarda Hoca Muslihiddin'in zaviye ve

mescidine ilişkin bilgi bulunurken, mektep ve medresesine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. İncelenen Kastamonu Hurufat Defterlerinde Hoca Muslihiddin mescidinin de aslında medreseye ait olduğu görülmektedir. Hicri 1140 / Miladi 1728'de Kastamonu Köyceğiz Mahallesi'nde bulunan Hoca Muslihiddin Medresesi Mescidinin imamı Mehmet'tir. Mehmet'in yaptığı işle münasip olmayan su-i hali dolayısıyla mescid cemaati tarafından ihbar edilmesine neden olmuş ve yerine Kastamonu kadısı Mustafa arzıyla Abdülbaki atanmıştır. Mescitte görevli imamlara 3 akçe yevmiye verilmiştir(VGMA, HD. No: 1128, s. 79; VGMA, HD. No: 1107, s. 65). Hoca Muslihiddin Medresesi yanında bulunan ve taştan yapıldığı için Taş Mektep olarak geçen sıbyan mektebindeki muallimler Hicri 1135/ Miladi 1723'te 4 akçe yevmiye ile görev yapmaktaydılar. Söz konusu tarihte mektep muallimi Muharrem Halife oğlu Hafız Ahmet'tir. Hafız Ahmet'in ölmesi üzerine oğlu Hafız Mehmet geçmiştir(VGMA, HD. No: 1119, s. 126). Hoca Muslihiddin, zaviye ve mescidi için 100.000 akçe nakit vakıf kurmuştur(Döşemetaş, 2019, s.190). Hicri 1126 / Miladi 1714'te Hoca Muslihiddin vakfının mutasarrıf Ömer'dir. Ömer'in ölmesi üzerine Hafız Mustafa atanmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 63).

2.6. Kara Mustafa Paşa Külliyesi

Kastamonu Hurufat defterlerinde Kara Mustafa Paşa olarak geçen ve dönemin Kastamonu valisi olduğu belirtilen Mustafa Paşa tarafından XVII. yüzyılın sonlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu Mustafa Paşa'nın, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile aynı kişi olduğu anlaşılmaktadır(Tosunoğlu, 1993, s.396; Kankal, 2004, s. 38-40).

Hurufat Defterlerinde "ashabı hayrattan" olduğu belirtilen Mustafa Paşa'nın Darü'l-Kurra, Darü'l-Hadisi ve Hamamının yanı sıra, şehir merkezine iki lüleli çeşme ve sair çeşmeler inşa ettirdiği, şehir çeşmelerinin düzenli akmaları için kendi vakfından çeşme mütevellilerine yevmiye bağlandığı vakfı bulunmaktadır(VGMA, HD. No: 1106, s. 48). Ayrıca Topçuoğlu Mahallesi Reşit Esen Sokak Yeni Hamam mevkiindeki ahşap çatı ile örtülü türbe ve mescid Kara Mustafa Paşa'ya atfedilmektedir. Nitekim Hurufat Defterlerinde geçen Mustafa Paşa yapı kompleksi içinde de mescid ve türbeye ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mustafa Paşa Hamamı'na bazen yeni hamam da dendiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Mustafa Paşa

yapı kompleksi içinde yer alan yeni hamam yanında olduklarından, türbe ve mescidin de Mustafa Paşa'ya ait olması kuvvetle muhtemeldir.

Mustafa Paşa Darü'l-Hadis Medresesi: Hurufat Defterlerinde ashabı hayrattan Mustafa Paşa tarafından inşa edildiği belirtilen Darü'l-Hadis Medresesinin; Kastamonu merkezde, bugünkü müze binası bahçesinin kuzey kısmında Kara Mustafa Paşa tarafından kurulan medresenin Daru'l-Kurra medresesi yanında 1666'da inşa edilmiştir. Kurtuluş Savaşına kadar hizmet veren binanın cumhuriyet döneminde bir süre polis merkezi olarak kullanıldığı ve 1952 tarihinden önce yıkıldığı tahmin edilmektedir(Döşemetaş, 2019, s.277). Hurufat Defterlerinde Hicri 1119/ Miladi 1707- Hicri 1228/ Miladi 1813 tarihleri arasında Darü'l-Hadis Medresesine ilişkin 15 civarında kayıt bulunmaktadır(VGMA, HD. No: 557, s. 98; VGMA, HD. No: 1107, s. 61). Medreseye Mütevelli iki akçe, Hatip vazife-i muayyene ile Hafız-ı kütüb bir akçe yevmiye ile atanmıştır.

Mustafa Paşa Darü'l-Kurra Medresesi: Hurufat kayıtlarındaki atamalar, genellikle medreseye yapılan görev tevcihleri ve medrese görevlilerin hamam vakfından aldıkları yevmiyeler hakkındadır. Hicri 1115/ Miladi 1703- Hicri 1245/ Miladi 1829 yılları arasında Darü'l-Kurra'ya yapılan görev tevcihatları Hafız-ı Kütüb muayyen vazife ile Mütevelli iki akçe ve Ferraş atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 556, s. 53; VGMA, HD. No: 1107 s. 59). Mustafa Paşa, hamamını özellikle bu iki müesseseye gelir sağlamak amacıyla inşa etmiştir. Hicri 1115/ Miladi 1703'te Mustafa Paşa Darü'l-Kurra'sının Şeyhi ve Hafız-ı Kütübü Seyyid Mustafa'dır(VGMA, HD. No: 1107, s. 59).

Yeni Hamam olarak ta bilinen Mustafa Paşa Hamamı, 1680'lerde Mustafa Paşa tarafından Halife Mahallesi'nde ve iki lüleli çeşmesinin yanında inşa ettirmiştir(VGMA, HD. No: 1106, s. 48). Kadınlara da hizmet veren hamamın 1731'de tamir geçirdiği görülmektedir(Döşemetaş, 2019, s.221). Mustafa Paşa'nın hamamı inşa etmesindeki amacı, Hicri 1168/ Miladi 1758 tarihli Hurufat kaydında, "Mustafa Paşa bina ettiği Darü'l-Kurra ve Darü'l-Hadis için vakfettiği hamam" şeklinde belirtilmiştir(VGMA, HD. No: 1108, s.33). Söz konusu tarihte hamam vakfının Mütevelli 2 akçe yevmiye ile Seyyid Hüseyin Halife'dir(VGMA, HD. No: 1106, s. 37). Mustafa Paşa Kastamonu merkezde bulunan birçok çeşmenin düzenli su akıtmaları için kendi hamam vakfından

tahsisat yapmıştır. Ayrıca Mustafa Paşa'nın Halife Mahallesinde Mustafa Paşa Hamamının yanında İki lüleli bir çeşme de inşa ettiği bilinmektedir. Çeşmeye ilişkin kayıtlar genellikle vakıf mütevellilerin atamalarıyla ilgilidir(VGMA, HD. No: 1216, s. 49; VGMA, HD. No: 1106, s. 48; VGMA, HD. No: 1107, s. 65). Ayrıca Halife Mahallesinden su para vakfının mevcut olduğu anlaşılmaktadır(VGMA, HD. No: 1111, s. 4).

2.7. İbrahim Bey (Aktekke) Külliyesi

Kastamonu Aktekke Mahallesinde bulunan yapı kompleksinin içerisinde İbrahim Bey imareti, zaviyesi, cami, mescid ve tekkesi ile vakfından oluşmaktadır. Yapı kompleksi hakkında Hurufat Defterlerinde altmışa yakın kayıt bulunmaktadır. Kayıtlar vakıf müesseseleri ile bu müesseselere yapılan görev tevcihatları hakkındadır. Genellikle diğer yapılarda olduğu gibi, İbrahim Bey yapı kompleksi de İbrahim Bey Cami etrafında oluşmuştur. XV. yüzyıl başlarında yapıldığı tahmin edilen camiye ilişkin yirmiye yakın hurufat kaydı bulunmaktadır. İbrahim Bey camiinde görevli olanlar yevmi altı akçe vazife ve senelik beş müd hınta ile Yasin suresini tilavet ve İbrahim Bey imaretinden bir akçe ile yıllık bir müd galle ile Naathan cihetlerine mutasarrıf olarak görev yapmışlardır. Azdavay kazasında bulunan bazı köy ve mezralar İbrahim Bey'in vakıf müesseselerine gelir sağlamaktaydı(VGMA, HD. No: 555, s. 96).

İbrahim Bey, 1439-1443 yılları arasında inşa ettirdiği imaretinde zaviye ve mescit bulunmaktaydı. Ancak imaret çıkan yangın sebebiyle yanmış ve yukarıda belirtilen İbrahim Bey (Aktekke) camii inşa olunmuştur. Hicri 1170/ Miladi 1757- Hicri 1189/ Miladi 1775'te Mehmet, İbrahim Bey zaviyesinin Şeyhi idi. Yevmi üç akçe ve yıllık üç müd galle ile Şeyh Mehmet'in ölmesi üzerine, oğlu bir süre zaviye şeyhliği yapmışsa da onunda ölmesi üzerine zaviye bir süre boş kalmış ve hizmet veremez duruma gelmiştir. Kastamonu naibi Mektubi Ahmet Latif'in arzı, Anadolu Kazaskeri Mevlana Mehmet Salih Efendi'nin ilâmı ve Şeyhülislam Mevlana Dürri'zâde Seyyid Abdullah Efendi'nin onayı üzerine Hicri 1229/ Miladi 1814 tarihli padişah fermanı ile yevmi beş akçe yıllık iki buçuk müd hınta ile Ahmet bin Mehmet'e, İbrahim Bey Zaviyesi şeyhliği beratı tevcih edilmiştir(VGMA, HD. No: 555, s. 94). Hicri 1116/ Miladi 1705- Hicri 1230/ Miladi 1815 yılları arasında zaviyeye dört akçe ile Hubbaz, üç akçe ve üç müd galle ile şeyh atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 555, s. 96; VGMA, HD. No: 1107, s. 59).

2.8. Şeyh Şaban Efendi Külliyesi

Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi'nin tarihi XVI. yüzyıla dayanmaktadır. Külliye'nin banisi doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Şeyh Şaban-ı Veli (Ö. 1569), bu yüzyılda yaşamış ve Halveti tarikatına bağlı Şabanîlik kolunu kurmuştur. Yıllarca Kastamonu'da hizmet veren Şeyh Şaban-ı Veli, Hisarardı mevkiindeki Seyyid Sünneti Mescidi ve evini tekke olarak kullanmış, yerine geçecek kişilerin de oturmaları için burayı vakfetmiştir(Maden-Eğilmez, 2014, s. 52). Hicri 1130/ Miladi 1718- Hicri 1230/ Miladi 1831 yılları arasında Şeyh Şaban-ı Veli vakıf kompleksi ile ilgili on beş civarında kayıt bulunmaktadır(VGMA, HD. No: 557, s. 95; VGMA, HD. No: 1107, s. 67). Kayıtlar Şeyh Şaban Efendi'nin Türbesi (merkad), Tekkesi ve Mescidi hakkındadır. Görev tevcihatının yan ısıra, vakıf tahsisi ile ilgili kayıtlar da bulunmaktadır. Şaban-ı Veli'nin türbesine Ferraş, Cüzhan ve Şeyh, tekkesinde Seccadenişîn ve tekkenişîn, camiine Vaiz ve İmam atamaları yapılmıştır.

Ayrıca Şeyh Şaban Efendi türbesinde Şeyh olanların ruhları için okunmak üzere, Cuma günü ihlası sûresi ve Fatıha sûresinin tilavet ve sevabını kendi ruhuna da bağışlanmak üzere, Hacı Abdurrahman Ağa İbni Şeyh Abdürrahim Efendi bir para vakfı kurmuştur. Vakfın mütevellilerine ise yevmiye iki akçe verilmiştir(VGMA, HD. No: 1106, s. 43).

2.9. Yılanlı Külliyesi

Küpçüğe Mahallesi'nde yer alan külliye; Camii, Tekke, Zaviye, Medrese ve Hastaneden meydana gelmekteydi. Hurufat defterlerinde sadece Camii, Medrese ve Tekkesine ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Kayıtlarda bazen Yılanlı Medresesi Cami; bazen de Yılanlı Tekkesi Cami olarak geçmektedir. Hicri 1117/ Miladi 1705- Hicri 1157/ Miladi 1744 tarihleri arasında camiye İmam, Feraş ve Müezzin atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 60; VGMA, HD. No: 1112, s. 40). Ancak şer'iyeye sicillerinde medrese olarak geçen Yılanlı Dergâhı'nın aslında daha çok bir tekke ve zâviye olarak bilinmektedir(Güzey, 2010, s. 686).

2. 10. Frenkşah Cemaleddin Külliyesi

Cami, Türbe, Vakıf, Mescid ve Hamamdan oluşan yapı kompleksi kendi adıyla anılan Frenkşah Mahallesinde idi. Bugün için Kastamonu şehir

merkezindeki en eski tarihli bina olan Frenkşah Hamamı 1260'li yıllarda mescidi ve türbesi ile birlikte inşa edilmiştir. Vakfiyesinden çifte hamam olarak inşa edildiği belirtilmiştir(Güzey, 2010, s. 47). Yapı kompleksine yapılan ve Hicri 1103/ Miladi 1692- Hicri 1242/ Miladi 1826 yıllarını kapsayan altmışa yakın görev tevcih kaydı bulunmaktadır(VGMA, HD. No: 556, s. 53; VGMA, HD. No: 1153, s. 6). Söz konusu tevcihler Frenkşah Cemaleddin Cami, Türbesi, Vakfı, Mescidi ve Hamamına yapılmıştır. Frenkşah evkafından almak üzere Atabey Gazi Türbesinde kıraat etmek üzere Cüzhan olarak görevlendirilen Seyyid Şemseddin, Frenkşah Hamamı gelirinden almak üzere, Frenkşah Camiinde birer akçe yevmiye ile Cüzhan ve Nazır görevlerinde de bulunmuştur(VGMA, HD. No: 555, s. 90). Kastamonu ve Küre kazalarındaki bazı köyler Frenkşah vakfının gelirleri arasında olup, Frenkşah mescidi imamlarına vakıftı(VGMA, HD. No: 1106, s. 33; VGMA, HD. No: 1106, s. 39).

2.11. Hacı Dede Külliyesi

Şeyh Şaban-ı Veli halifelerinden Hacı Dede Sultan'ın Bağlı Çelebi Mahallesinde Camii, Tekkesi, Zaviyesi, Vakfı ve Türbesi bulunmaktadır. Hicri 1123/ Miladi 1711- Hicri 1250/ Miladi 1834 tarihleri arasında Hacı Dede vakıflarına otuz civarında görev tevcihi yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 63; VGMA, HD. No: 557, s. 96). Hacı Dede Türbesi, Camii, Tekkesi kendi adıyla anılan camiinin yanında yer almaktadır. Türbesi içinde dört sanduka bulunmaktadır. Bunlardan biri Şeyh Şaban-ı Veli halifelerinden Hacı Dede'ye aittir. Hacı Dede Tekkesi'nde Postnişin Şeyhi, Camisinde Hatipler yarım akçe, İmamlar bir akçe, Müezzinler bir akçe, Sermahfil, Devirhanlar nim akçe, Cüzhanlar bir akçe, Kayyım; zaviyesine Zaviyedar atamaları yapılmıştır.

2.12. Yakub Ağa Külliyesi

Medresesi, Mescidi(cami), Hamamı ve Vakfından oluşan yapı, 1547'de Kanuni'nin Kilercibaşısı Yakup Ağa(Ağa İmâret) tarafından yaptırılmıştır(Tosunoğlu, 1993, s.392). Yakup Ağa kompleksi çevresindeki dükkânlar 1800 başlarından 1900'lü yılların sonuna kadar Kastamonu'da bakır işletmeciliğinin merkezi konumundaydı. Hicri 1111/ Miladi 1699- Hicri 1237/ Miladi 1822 yılları arasında Yakup Ağa yapı kompleksine otuz civarında görev tevcihatı yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1119, s. 128; VGMA, HD. No: 1153, s. 7). Yakup Ağa camisi başlangıçta mescid olarak inşa edilmiş olup sonradan cemaatin artması üzerine camiye çevrilmiştir. Yakup Ağa vakfından Camiinde görevli olan; Naathanlara iki akçe, Müezzinlere üç akçe,

Temcidhan'a bir akçe, belirli bazı sûreleri(Yasin, Mülk ve Nebe) okuyanlar üç akçe, Cüzhanlar iki akçe, Sala Müezzini üç akçe, Vaiz ve Nasih olanlar iki akçe, Devirhanlar iki akçe, sûre-i fetihhan üç akçe, İmamlar üç akçe, Yasin, Tebareke ve Amme okuyanlara üç akçe yevmiye verilmiştir. Yakup Ağa medresesi içinde bir kütüphane bulunmaktaydı. Kütüphanenin Hafız-ı Kütübü Hicri 1123/ Miladi 1711'de Hasan Efendidir. Hasan Efendi'den sonra oğulları İsmail ve Mehmed'e iki akçe ile tevcih yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 62).

3. Kastamonu Şehir Organizasyonunda Vakıf Kurumlarının Rolü

Burada özellikle Kastamonu Hurufat Defterlerinde geçen ve Kastamonu şehir organizasyonunu önemli ölçüde etkileyen vakıf kurumlarından ve buldukları mahallelerden bahsedilecektir. Yukarıda genel olarak bahsedilen ve dönemin Kastamonu'nda önemli bir yer tutan vakıf komplekslerinden bahsedilmiştir. Bu yapılar söz konusu dönemde Kastamonu şehir hayatını önemli ölçüde organize eden ve aynı zamanda sosyal hayatın en hareketli olduğu alanlardı. Buralar insan unsurunun maddi ve manevi anlamda sosyal hayatı hem etkilediği hem de etkilendiği mekânlardı. Şehir hayatını biçimlendiren ve yönlendiren bu kurumlar aynı zamanda toplumun can damarını oluşturuyordu. Nitekim günümüz şehirleri nasıl ticaret ve sanayileşmenin yoğun olduğu çevrelere doğru kayıyor ve geliyorsa; Osmanlı dönemi şehir hayatının da genellikle vakıf müesseseleri olan cami, medrese, han, hamam, bedesten, tekke ve zaviye gibi müesseselerin etrafında toplandığı ve geliştiği, buldukları çevrede bir çekim merkezi haline geldikleri bilinmektedir(Barkan, 1942, s.279-304). Ayrıca bu müesseselerin bir amacının da ayende ve revendeye hizmet olduğu çok sayıda arşiv belgesinde geçmektedir(Oğur, 2018, s. 434, 560, 564, 569, 589 vd).

Anadolu kentlerinin çoğunda olduğu gibi Kastamonu'da da tarih boyunca ticari faaliyetler, yapıldıkları sokaklara adlarını vermişlerdir. Kastamonu'da bugün dahi sokak adlarına bakarak, çoğunluğu sona ermiş geleneksel ticari faaliyet ve zanaatların yoğunlaştıkları bölgeleri tespit etmek mümkündür. Nitekim günümüz Bedesten'in kuzeyinde Terziler Sokağı, bitişiğinde ise Attarlar Çarşısı ve Nalburlar Çarşısı yer almaktaydı. Yine Bedesten'in kuzeybatısında Sarraflar Çarşısı bulunurken; Keçeciler, Yanık Han'ın doğu

bitişiğindeki yolun adıydı. Döğücüler Caddesi Yanık Han'dan Topçuoğlu Camisi'ne giden yol üzerindeyken, Çilingirler Caddesi Belediye Caddesi'nin güney paralelindeydi. Reisü'l-küttb Hanı'nın batısındaki yol, halen İplikçiler Yolu olarak anılmaktadır. Belediye Caddesi'nden Yeni Hamam'a giden yol ise, Kuyumcular Caddesi olarak adlandırılmaktadır. Oval Pazarı Mescidi'ne giden yol Pirinç Pazarı, Eski Belediye'nin güneyindeki Bakırcılardan Mahkeme altı Cami'ne çıkan yol ise, Kömürpazarı adını taşır. Arabapazarı da aynı adlı hamamın batısında yer almaktadır(Eyüpgiller vd., 2008, s.2)

Osmanlı şehirlerini âbâd eden vakıfları sadece müesseselerle sınırlandırmak mümkün değildir. Mahalle halkının dayanışmasının en büyük göstergelerinden olan Mahalle avarız vakıflarının yanı sıra, anaparanın getirdiği kazançla ciddi faaliyetlerin gerçekleştirildiği nakit para vakıfları, Osmanlı dünyası sosyal hayatı idame ettiren ve özellikle hayır hasenat işlerine ciddi manada işlerlik kazandıran bir sosyal yardım kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Para vakıfların meşruiyetini kabul etmeyen Hanefi mezhebinin başlıca temsilcilerine rağmen, aynı mezhebi takip eden Osmanlılar, para vakfının toplum işlevinde oynadığı büyük rolünü gördüğünden 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren özellikle imparatorluğun Avrupa bölgelerinde yaygın olarak kullandıkları bu uygulamayı 16. yüzyılın ortalarında Anadolu coğrafyasında da meşru kıldıkları görülmektedir(Salakidis, 2011, S.35, s.62)

Hafız Numan Halife, Kastamonu'da Medrese-i Münir'e yanında inşa ettiği binada talebe-i ulumun eğitim görmesi için nakit para vakfetmiştir(VGMA, HD. No: 553, s.75.) Yine Namazgâh Medresesi yakınında, iki katlı ve beş oda olarak inşa ettiği binayı talebe-i ulumun eğitim görmeleri ve daha sonra eğitim faaliyetlerine katılmaları şartıyla vakfetmiştir. Talebe ve bina tamir ihtiyaçlarının karşılanması için de 300 kuruş nakit para vakfetmiştir. Bu paranın yıllık rıbhı 45 kuruş olarak tespit edilmiştir. Vakfiyesinde bu paranın talebe ve medresenin giderlerine harcanması için şart koşturmuştur(VGMA, HD. No: 556, s. 51). Para vakıfların sosyal hayatta İnsanların gündelik hayatına dokunan bu örnekler, Kastamonu örneğinde, Osmanlı toplumsal hayatın akışı, gündelik yaşam, toplum-vakıf ilişkisine ışık tutacak mahiyettedir. Aynı uygulamanın Kastamonu şehir merkezindeki çeşmeler için de geçerli olduğu görülmektedir. Kastamonu şehir suyu Küre Kazasının Depelice mevkiinden gelmekteydi. İlkın Çobanoğulları döneminde İsmail Bey zamanında getirilen 4 çeşmenin bakım ve onarım işleri için birtakım vakıflarda tahsis edilmişti.

Osmanlılar zamanında Kanuni Sultan Süleyman bu suyollarını tekrar tamir ettirmiş ve müremmim atayarak, suyun devamlı ve düzenli akmasını temin etmiştir. Şehir merkezindeki Memiş Efendi Çeşmesi(Eski Çeşme), Kozlu Çeşmesi ve Kastamonu Kalesi Çeşmesi ile Beg Çeşmelerine akan suyun müremmimi ile suyollarının kazmacılarına Debbağ İshak isimli köy ile Çatakviran köylerin gelirleri vakf olarak tahsis edilmiştir(VGMA, HD. No: 557, s. 98; VGMA, HD. No: 554, s. 44; VGMA, HD. No: 1190, s.66). Cebrail Mahallesi Tahta Mescidi yakınındaki Kağnıcı Çeşmesinin düzenli akması için nakit para vakfı oluşturulmuş ve üç akçe yevmiye ile Cabi atanmıştır(VGMA, HD. No: 552, s. 75). Deveci Mahallesinde bulunan çeşmenin para vakfına yevmi üç akçe ile müteveli atanmıştır(VGMA, HD. No: 1153, s.7).

Benzerlerini çoğaltabileceğimiz para vakıflarının Kastamonu şehrindeki bu örnekleri, sosyal hayatı düzenleyen ve devam ettiren diğer müesseselerin yanı sıra, özellikle büyük bütçe gerektirmeyen ancak gündelik hayatın düzenli akmasını sağlayan hususlarda hayati bir fonksiyon icra ettiği anlaşılmaktadır.

Kastamonu Hurufat defterlerinde geçen vakıf-mahalle-çarşı isimlerine bakıldığında; bazı vakıf eserlerin isimlerinin buldukları mahalleye verildiği; bazı mahalle isimlerinin ise icra edildiği sanat koluyla anıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla şehir merkezindeki mahalle, çarşı, sokak isimleri alelade verilmiş isimler olmayıp, buldukları yeri tanıtıcı mahiyette önemli bilgiler vermektedir. Aşağıda Kastamonu Hurufat defterlerinde geçen ve şehrin belli tarihlerde geçirdiği değişim-dönüşüm ve şehir-mahalle-vakıf organizasyonunda vakıfların yerini belirtmek amacıyla hurufat kayıtlarında geçen açıklayıcı bazı cümlelere yer verilmiştir. Bilindiği gibi hurufat defterlerindeki kayıtlar, vakıf eserden bahsetmeden önce, vakıf eserin bulunduğu mahalle ismi verilir. Debbağlar Mahallesinde bulunan Debbağlar Mescidi örneğinde olduğu gibi. Mahallede bulunan debbağ esnafı sanatını icra ettikleri yere ismini vermiştir. Aynı şekilde Nasrullah Kadı Camii akarından olan Araba Bazarı Hamamı da bulunduğu yerden dolayı Araba Bazarı Hamamı adıyla anılmıştır. Kayıtlarda vakıf yapılarının bulunduğu ya da yakınında olduğu yerler belirtildiğinden şehir yapısının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Mesela, Mustafa Paşa Çeşmesi, Kastamonu'da Araba Pazarı çarşısı ile Kazancılar Sokağı arasında bulunmakta idi. Kâtip Mustafa

Efendi'nin Araba Bazarı Hamamı'nın yanında vakıf bir dükkânı bulunmaktaydı. Karasu bazarının geliri, her cuma, bazarın aşağısında bulunan cami imamlarına beratla tahsis edilmiştir. Meyve bazarında bulunan mescid imamlarına bir akçe yevmi verilmiştir. Yukarı Bazar Mahallesi, Hacı Hamza Mescidi bulunmakta olup, Süleyman Efendi tarafından 1164'te minber konularak Camiye çevrilmiştir. Kara Mustafa Paşa Hamamı yanında Ebül'leys Mescidi bulunmakta idi. Medrese-i Münire yanında Hafız Numan Halife tarafından inşa edilen bir bina talebe-i ulumun talim görmeleri için vakfetmiştir. Abdülbakizâde el-Hac Mehmet ibni el-Hac Süleyman, Namazgâh Medresesi yanında inşa ettiği iki katlı binanın alt katında üç, üst katında iki oda olmak üzere toplamda beş odayı talebe-i ulûmun eğitim görmeleri için vakfetmiştir. Nasrullah Kadı Camii yakınında el-Hac Osman Muallimhanesi ve Hatice Hatun'un bir bâb bakkal dükkânı bulunmaktaydı. Kastamonu Mahkemesi yanında İbn-i Şule Camii -ki bazı kayıtlarda mahkeme camii olarak ta geçmektedir- bulunmaktaydı. İbn-i Şule Mahallesi Kastamonu Mahkemesine ait arsa bulunmaktaydı. İbn-i Şule Camisi, daha sonra, bulunduğu mahalleye adını verince, cami ismi mahkeme camisi olarak değiştirilmiştir. Yani İbn-i Şule Mahallesi, Mahkeme Camisi olarak isim değiştirmiştir. Nimetizâde'nin türbesi Kepkepler Camii yakınındaydı. Sinan Bey Cami yakınında taş mektep bulunurdu. Papuççular yakınında Fatma hatunun bir bâb duhancı vakıf dükkânı, Munire Hatunun Kalaycılar'da, hatim okunması karşılığında, vakfettiği bir bab dükkânı bulunmaktaydı. İki dükkânın geliri Sarraçlar Mescidi yakınında bulunan çeşmeye vakfedilmişti. Kastamonu Bedesteni yakınında bulunan Terziciler Mescidi görevlilerine üç terzi dükkânı geliri vakfedilmiştir. Musa Fakih Mahallesi camininin yakınında el-Hac Ali'nin inşa ettiği muallimhanesi bulunmaktaydı. Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada özellikle hurufat defterlerinin şehir merkezlerine bulunan vakıf müesseselerinin yer tesbiti dolayısıyla şehrin fiziksel yapısının ortaya konulmasında büyük önem arz ettiği görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Kastamonu Hurufat defterlerinde geçen vakıf müesseselerin tek tek alınıp incelenmesi yerine günümüz şehir merkezinde yer alan ve kuruldukları dönem itibariyle şehrin fiziksel yapısının oluşmasında büyük etkisi olan vakıf külliyelerden bahsedildi. Bu amaçla ulaşılan 26 Adet Kastamonu Hurufat Defterlerinin tamamı incelemeye alınmıştır. Bununla

birlikte makale konusunu teşkil eden 12 adet vakıf külliyeyle ilişkin dönemin Kastamonu Şehir yapısını konu edinen çalışmalar da incelenmiş olup, böylece eksik bilgilerin tamamlanması yoluna gidilmiştir. Söz konusu dönemde Kastamonu şehrinde, eğitim, kültür ve sosyal hayatın en canlı olduğu yerlerin başında vakıf külliye gelmekteydi. Külliyelerde yer alan cami, mescid, türbe, imaret, han, hamam, medrese, mektep gibi dini ve sosyal yapılar, buldukları çevrenin hemen her türlü ihtiyacını karşılayacak tarzda yapılmışlardı. Dolayısıyla kuruldukları çevrede birer çekim merkezi haline gelen vakıf külliye, şehrin fiziksel yapısını etkiledikleri gibi sosyal hayatı da etkileyip yönlendiren en önemli müesseseler olmuşlardır. Bu anlamda söz konusu dönem itibarıyla Kastamonu şehir hayatının ana omurgasını vakıf müesseselerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

A-Arşiv Kaynakları

VGMA, HD, No: 551, VGMA, HD, No: 552, VGMA, HD, No: 553, VGMA, HD, No: 554, VGMA, HD, No: 555, VGMA, HD, No: 556, VGMA, HD, No: 557, VGMA, HD, No: 1106, VGMA, HD, No: 1107, VGMA, HD, No: 1108, VGMA, HD, No: 1109, VGMA, HD, No:1111, VGMA, HD, No: 1112, VGMA, HD, No: 1114, VGMA, HD, No: 1119, VGMA, HD, No: 1128, VGMA, HD, No: 1142, VGMA, HD, No: 1153, VGMA, HD, No: 1155, VGMA, HD, No:11157, VGMA, HD, No: 1190, VGMA, HD, No: 1215, VGMA, HD, No: 1216

B-Telif ve Tetkik Eserler

Barkan, Ö. L. (1942). "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, Ankara, s.279-304.

Çobanoğlu, A. V. (2011). "İsmail Bey Külliyesi", *DİA*, C. 23, İstanbul, s.89.

Döşemetaş, Ö. (2019), *Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazası (1725-1750)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.

Eğilmez, M.,-OĞUR, Ö. (2020). *Kastamonu Hurufat Defterleri (1690-1840)*. İstanbul: *Hiper Yayınları*.

EyüpgilleR, K., vd. (2008). "Kastamonu'da 19. Yüzyıl Ticaret Yapıları", *METU JFA* 2, s.2.

Günay, H. M. (2012). "Vakıf", *DİA*, Cilt: 42, Ankara, s.475.

- Güzey, A. R. (2010). "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami-Mescid ve Medreseler", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, (Mayıs), s.686.
- İbret, Ü. vd. (2015). "Kastamonu Şehrinde Kültür ve İnanç Turizmi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 32, (Temmuz), s.250.
- Kankal, A. (2004). Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı). Ankara. *Zafer Matbaası*.
- Karakaya, E. (2003). "Nasrullah Camii ve Külliyesi", *DİA*, C. 32, *İstanbul*, s.424.
- Maden, F.-Eğilmez, M. (2014). "XIX. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, C. 42, (Aralık), s.52.
- Maden, F. (2012). XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu. İstanbul: *Roza Yayınevi*.
- Oğur, Ö. (2018). "Karaman Eyaleti Konya Merkez Kazası Hurufat Defterlerine Göre Konya ve Civarının İdari ve Sosyal Durumu (1690-1839)", *Kırıkkale Üniv. Sosyal Bilm. Enst. Doktora Tezi Kırıkkale*.
- Ömer, H.(1977), *İthaf'ul-Ahıaf Fi Ahkam'il-Evkaf*, *VGM Yayını*, Ankara.
- Salakidis, G. (2011). "17. Yüzyılda Yenişehir-i Fenarlı Akçelizade el-Hac Ahmed Ağa'nın Nakit Vakfı ve Şehirdeki Meşhur Mevlevihane", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 35, (Haziran), s.6.
- Tosunoğlu, A. (1993). Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul.